

Kinetika

It would be better for the true physics if there were no mathematicians on earth.

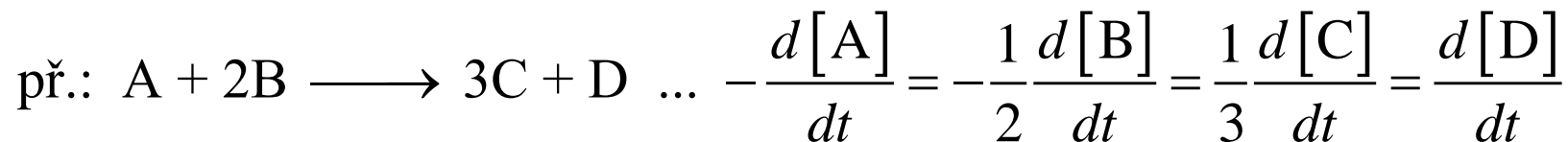
There is no philosophy which is not founded upon knowledge of the phenomena, but to get any profit from this knowledge it is absolutely necessary to be a mathematician.

Daniel Bernoulli

10.

**Kinetika reakcí se složeným mechanismem,
přiblížení stacionárního stavu,
monomolekulární reakce,
katalýza a autokatalýza,
chemické oscilace.**

REAKČNÍ RYCHLOST

obecně: $0 = \sum_J \nu_J J$ (ν_J pozitivní pro produkty) ... $d\xi = \frac{dn_J}{\nu_J}$ (ξ je rozsah reakce)

$$\text{reakční rychlost} = \frac{d\xi}{dt}$$

... (definice pomocí látkového množství, nezávislá na volbě složky a na objemu)

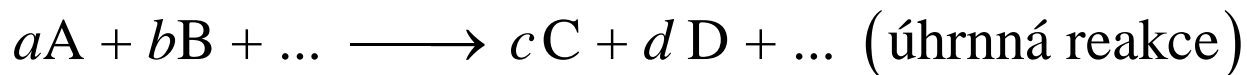
$$\frac{d\xi}{dt} = \frac{1}{\nu_J} \frac{dn_J}{dt} \Rightarrow \frac{dn_J}{dt} = \nu_J \frac{d\xi}{dt}$$

RYCHLOST ZMĚNY KONCENTRACE ("RZK") v_J

$$RZK = \frac{d[J]}{dt} = \frac{dn_J}{dt} \frac{1}{V} = \frac{v_J}{V} \frac{d\xi}{dt} = v_J \quad (dV = 0)$$

obvyklá experimentální veličina v homogenní kinetice

RYCHLOSTNÍ ZÁKON REAKCE

$$RZK = -\frac{d[A]}{dt} = k \underbrace{[A]^\alpha [B]^\beta \dots}_{\text{REAKTANTY}} \underbrace{[C]^\gamma [D]^\delta \dots}_{\text{PRODUKTY}}$$

RZK je (často, ne vždy) úměrná mocninám okamžitých koncentrací (výchozích látek)

k ... rychlostní koeficient (konstanta); $k \neq k$ (koncetrace); $k = k(T)$

$\alpha, \beta, \dots, \gamma, \delta, \dots (> 0)$ **parciální** (částečné) **řády** reakce vzhledem k A, B, ..., C, D, ...

musí být zjištěny experimentálně, neplynu ze stechiometrie nejde-li o elementární reakci

$\alpha + \beta + \dots + \gamma + \delta + \dots =$ **celkový řád reakce**

znalost parciálních řádů $\rightarrow RZK$; $\int \rightarrow [A], [B], \dots, [C], [D], \dots f(t)$

MECHANIMUS A ELEMENTÁRNÍ REAKCE

kvalitativní popis vzniku a zániku (všech) molekul meziproduktů,
rozklad úhrnné reakce na reakce elementární

- **molekularita** elementární reakce je rovna počtu molekul, které do reakce vstupují
- **u elementární reakce je řád roven molekularitě**
- **z mechanismu vyplývá rychlostní zákon úhrnné reakce**

ANALYTICKÁ × NUMERICKÁ INTEGRACE
SOUSTAVY DIFERENCIÁLNÍCH ROVNIC

METODA POČÁTEČNÍCH RYCHLOSTÍ

měření počátečních rychlostí pro různé koncentrace

$$v_A = -\frac{d[A]}{dt} = k[A]^\alpha [B]^\beta$$

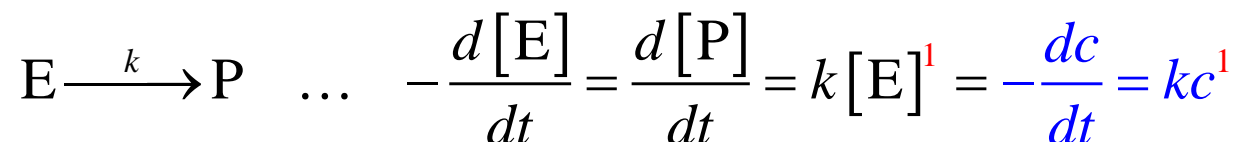
na počátku: $v_{A,0} = -\frac{d[A]}{dt} = k[A]_0^\alpha [B]_0^\beta \rightarrow$

$$\log v_{A,0} = \log k + \alpha \log [A]_0 + \beta \log [B]_0$$

pro $[B]_0 = \text{konst} \rightarrow \alpha$ (směrnice přímky)

pro $[A]_0 = \text{konst} \rightarrow \beta$ (směrnice přímky)

1. ŘÁD

(1) separace proměnných

$$\frac{dc}{c} = -kdt \quad \text{rozměr } k \text{ je } \frac{1}{[\text{čas}]} \dots s^{-1} \dots [\text{frekvence}]$$

(2) integrace

$$\int \frac{dc}{c} = \int -kdt = -k \int dt \quad \left[\int \frac{1}{x} dx = \ln|x|; \quad \int dx = x \right] \quad \ln c = -kt + C$$

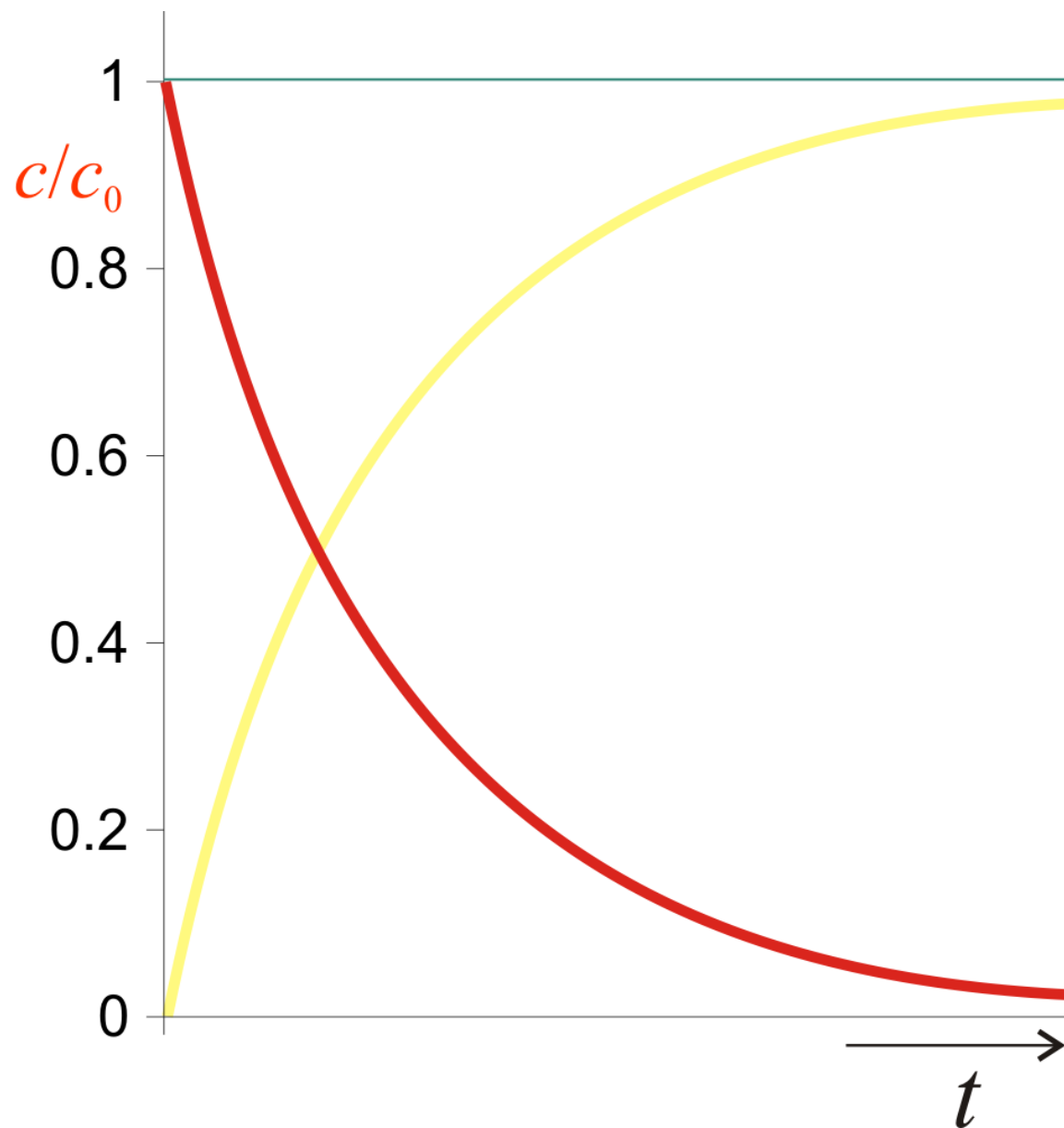
(3) integrační konstanta

$$\text{pro } t = 0 \text{ je } c = c_0: \quad \ln c_0 = -k \cdot 0 + C \Rightarrow C = \ln c_0 \dots \ln c = -kt + \ln c_0 \Rightarrow$$

$$\ln c - \ln c_0 = -kt \Rightarrow \ln \frac{c}{c_0} = -kt \dots \frac{c}{c_0} = e^{-kt} \Rightarrow \boxed{c = c_0 e^{-kt} \quad \dots \quad [E] = [E]_0 e^{-kt}}$$

KLESAJÍCÍ EXPONENCIÁLA

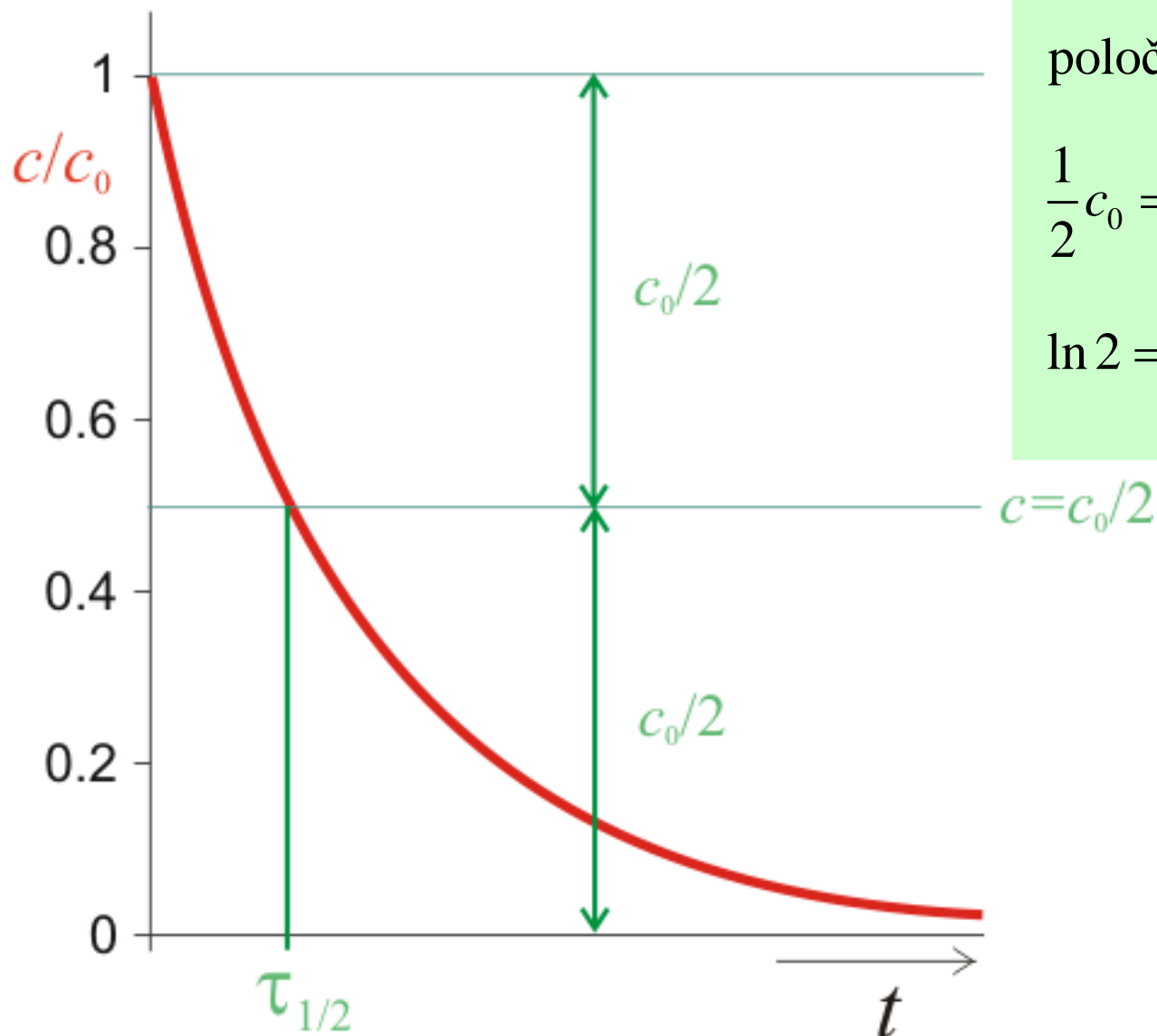
1.ŘÁD - POLOČAS

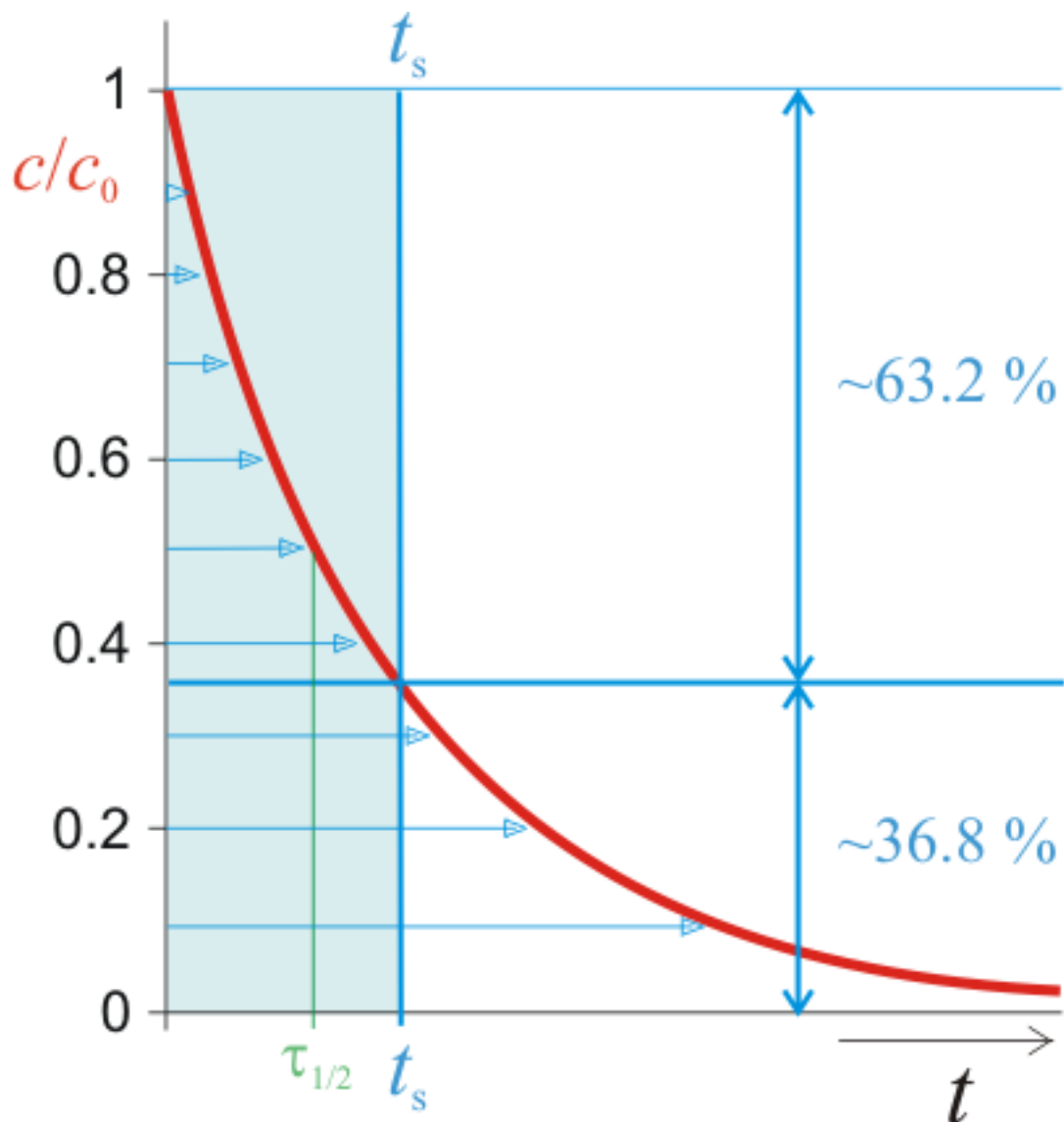
$$c = c_0 e^{-kt} \quad \dots \quad [E] = [E]_0 e^{-kt}$$

poločas: $c = \frac{1}{2} c_0 \quad \dots \quad [E] = \frac{1}{2} [E]_0$

$$\frac{1}{2} c_0 = c_0 e^{-k\tau_{1/2}} \Rightarrow \frac{1}{2} = e^{-k\tau_{1/2}} \Rightarrow 2 = e^{k\tau_{1/2}}$$

$$\ln 2 = k\tau_{1/2} \Rightarrow \tau_{1/2} = \frac{\ln 2}{k} = \frac{0.6931\dots}{k}$$

STŘEDNÍ DOBA ŽIVOTA

$$c = c_0 e^{-kt} \quad \dots \quad [E] = [E]_0 e^{-kt}$$

$$\int_0^{\infty} c_0 e^{-kt} dt = c_0 \int_0^{\infty} e^{-kt} dt = -\frac{c_0}{k} \int_0^{\infty} e^x dx$$

substitute: $-kt = x; dt = -dx/k$

$$-\frac{c_0}{k} \int_0^{\infty} e^x dx = -\frac{c_0}{k} \left\{ (e^x)_{x=-\infty} - (e^x)_{x=0} \right\} =$$

$$= -\frac{c_0}{k} \left\{ \frac{1}{e^{\infty}} - e^0 \right\} = -\frac{c_0}{k} \{0 - 1\} = \frac{c_0}{k}$$

$$\frac{c_0}{k} = c_0 t_s \Rightarrow \boxed{t_s = \frac{1}{k}}$$

$$c = c_0 e^{-kt}; \quad c_s = c_0 e^{-kt_s} = c_0 e^{-k/k} = c_0 e^{-1}$$

$$c_s = c_0 e^{-1} \Rightarrow \frac{c_s}{c_0} = \frac{1}{e} = 0.367879\dots$$

$$\frac{d[E]}{dt} = -k[E]^2 \quad \dots \quad \frac{d[E]}{[E]^2} = -kdt$$

$$-\int_{[E]_0}^{[E]_t} \frac{d[E]}{[E]^2} = k \int_0^t dt$$

$$\underbrace{\frac{1}{[E]_t} - \frac{1}{[E]_0}}_{\substack{\text{přímková závislost} \\ \text{převrácené hodnoty koncentrace} \\ \text{na čase}}} = kt \quad \Rightarrow \quad [E]_t = \frac{[E]_0}{1 + kt[E]_0}$$

$$-\frac{d[A]_t}{dt} = k[A]_t[B]_t; \quad [A]_t = [A]_0 - x; \quad [B]_t = [B]_0 - x$$

$$-\frac{d[A]_t}{dt} = k\{[A]_0 - x\}\{[B]_0 - x\} = -\frac{d\{[A]_0 - x\}}{dt} = +\frac{dx}{dt}$$

$$\frac{dx}{dt} = k\{[A]_0 - x\}\{[B]_0 - x\}; \quad \text{pro } t=0 \text{ je } x=0$$

$$kdt = \frac{dx}{\{[A]_0 - x\}\{[B]_0 - x\}} \quad \dots \quad \int_0^t kdt = kt = \int_0^x \frac{dx}{\{[A]_0 - x\}\{[B]_0 - x\}}$$

$$= \frac{-1}{[A]_0 - [B]_0} \int_0^x \left\{ \frac{1}{[A]_0 - x} - \frac{1}{[B]_0 - x} \right\} dx =$$

$$= \frac{-1}{[A]_0 - [B]_0} \left\{ \ln \frac{[A]_0}{[A]_0 - x} - \ln \frac{[B]_0}{[B]_0 - x} \right\} = \boxed{\frac{1}{[A]_0 - [B]_0} \ln \frac{[A]_t [B]_0}{[A]_0 [B]_t} = kt}$$

$$\frac{dx}{dt} = k \quad \{x = [P]\}$$

$$dx = kdt \quad \Rightarrow \quad \boxed{kt = x}$$

n-tý ŘÁD

$$\frac{dx}{dt} = -k \{[A]_0 - x\}^n$$

$$kt = \frac{1}{n} \left\{ \frac{1}{\{[A]_0 - x\}^{n-1}} - \frac{1}{[A]_0^{n-1}} \right\} \quad \text{platí pro necelé } n, \text{ neplatí pro } n = 1$$

pro $n \neq 1$ závisí poločas na koncentraci

METODA IZOLACE

zjednodušení integrální rovnice za účelem zjištění k a řádů
kromě jedné jsou všechny koncentrace v nadbytku (prakticky se nemění)

př : reakce pseudoprvního řádu

$$\frac{d[A]}{dt} = -k[A][B], \quad [B]_0 \gg [A]_0 \rightarrow [B] \approx [B]_0$$

$$\frac{d[A]}{dt} = -k[B]_0[A] = -k'[A], \quad k' = k[B]_0$$

TYPY REAKCÍ

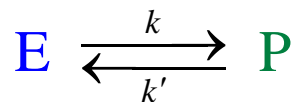
- jednosměrné (rovnováha posunuta k produktům) ... jedna diferenciální rovnice

souběžné (simultánní):

- rovnovážné (obousměrné, vratné)
- bočné
- následné

REAKCE ROVNOVÁŽNÉ

$$\frac{d[\text{E}]}{dt} = -k[\text{E}] + k'[\text{P}] =$$

$$= -(k + k')[\text{E}] + k'[\text{E}]_0$$

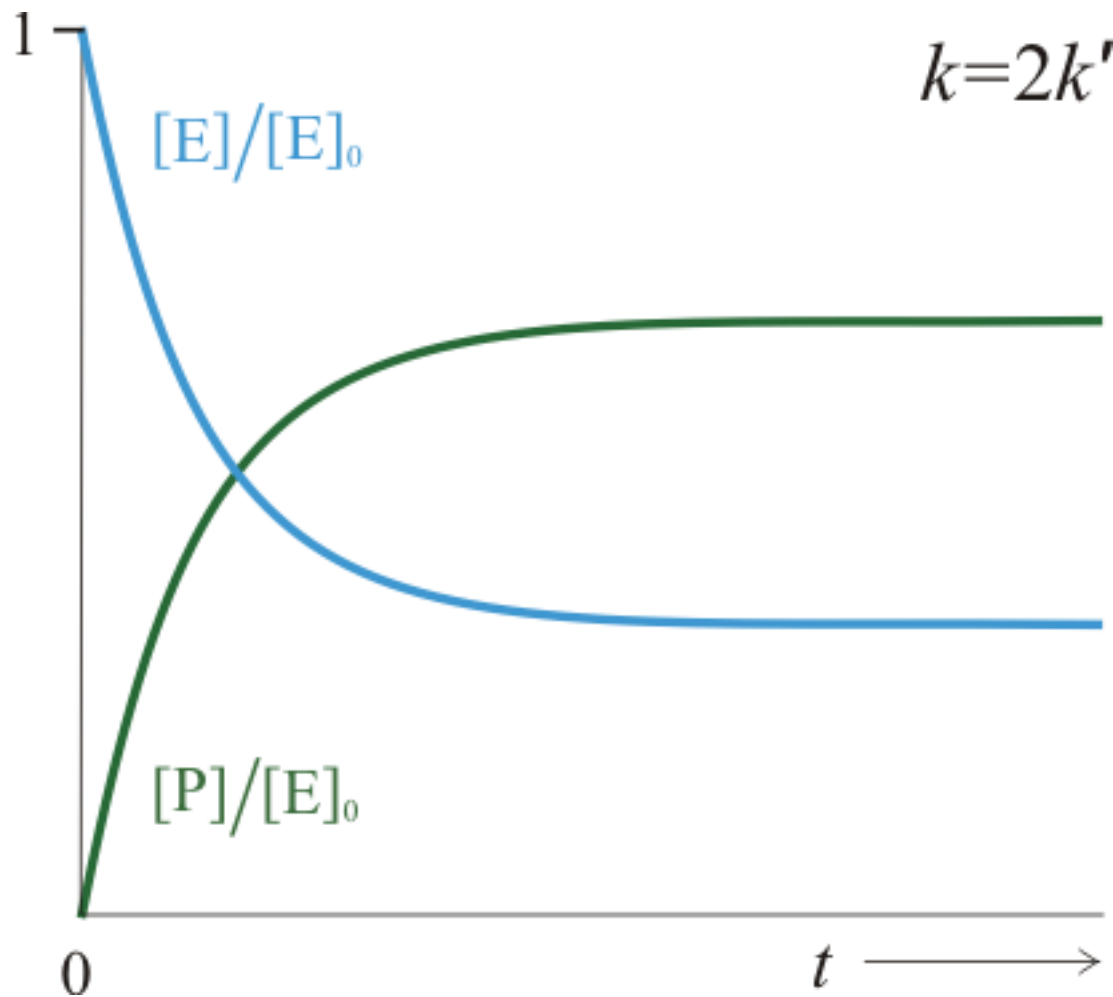
pro $[\text{P}]_0 = 0$ platí $[\text{E}] + [\text{P}] = [\text{E}]_0$

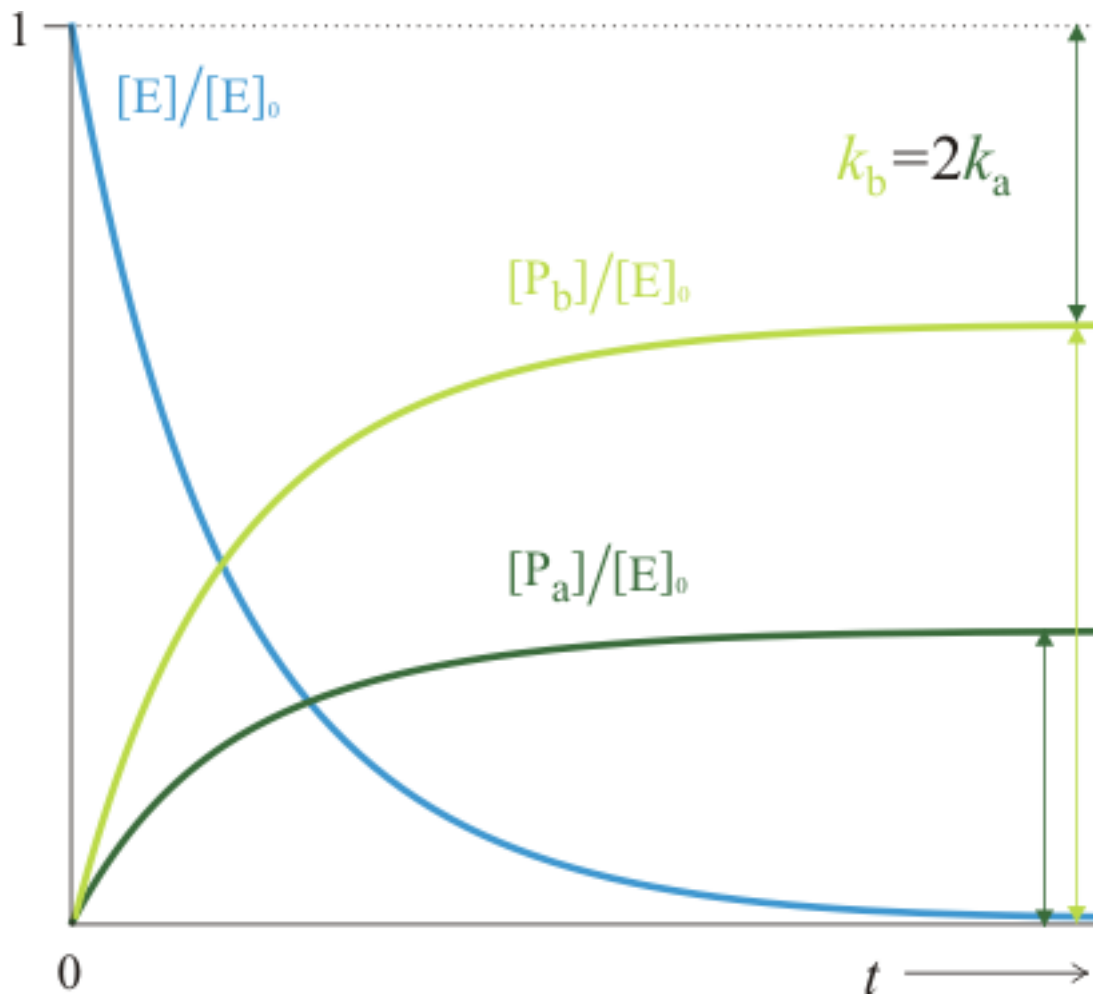
$$[\text{E}] = [\text{E}]_0 \left\{ \frac{k' + ke^{-(k+k')t}}{k + k'} \right\}$$

$$t = \infty \quad \dots \quad \frac{d[\text{E}]}{dt} = 0$$

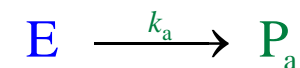
$$[\text{E}]_\infty = \frac{k'[\text{E}]_0}{k + k'}; \quad [\text{P}]_\infty = [\text{E}]_0 - [\text{E}]_\infty = \frac{k[\text{E}]_0}{k + k'}$$

$$K = \frac{[\text{P}]_\infty}{[\text{E}]_\infty} = \frac{k}{k'}$$

REAKCE BOČNÉ

$$\frac{d[\text{E}]}{dt} = -\underbrace{(k_a + k_b)}_k [\text{E}] \dots$$

$$\dots [\text{E}] = [\text{E}]_0 \exp[-(k_a + k_b)t]$$

$$\frac{d[\text{P}_a]}{dt} = k_a [\text{E}] = k_a [\text{E}]_0 \exp[-(k_a + k_b)t]$$

$$\frac{d[\text{P}_b]}{dt} = k_b [\text{E}] = k_b [\text{E}]_0 \exp[-(k_a + k_b)t]$$

$$[\text{E}]_0 = [\text{E}] + [\text{P}_a] + [\text{P}_b]$$

$$\frac{d[\text{P}_a]}{d[\text{P}_b]} = \frac{k_a}{k_b} \xrightarrow{\int} \frac{[\text{P}_a]}{[\text{P}_b]} = \frac{k_a}{k_b} \text{ po celou dobu reakce}$$

NÁSLEDNÉ REAKCE

$$(1) \quad \frac{d[E]}{dt} = -k_1[E]$$

$$(2) \quad \frac{d[M]}{dt} = k_1[E] - k_2[M]$$

$$(3) \quad \frac{d[P]}{dt} = k_2[M]$$

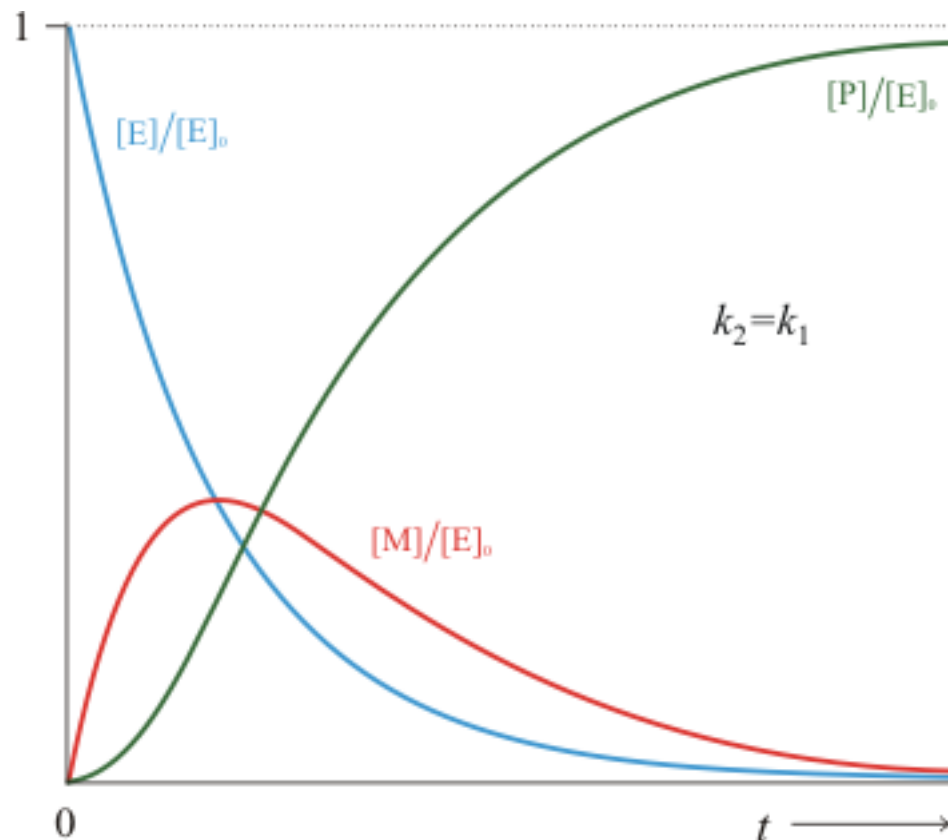
$$[E]_0 \neq 0; \quad [M]_0 = [P]_0 = 0; \quad [E] + [M] + [P] = [E]_0$$

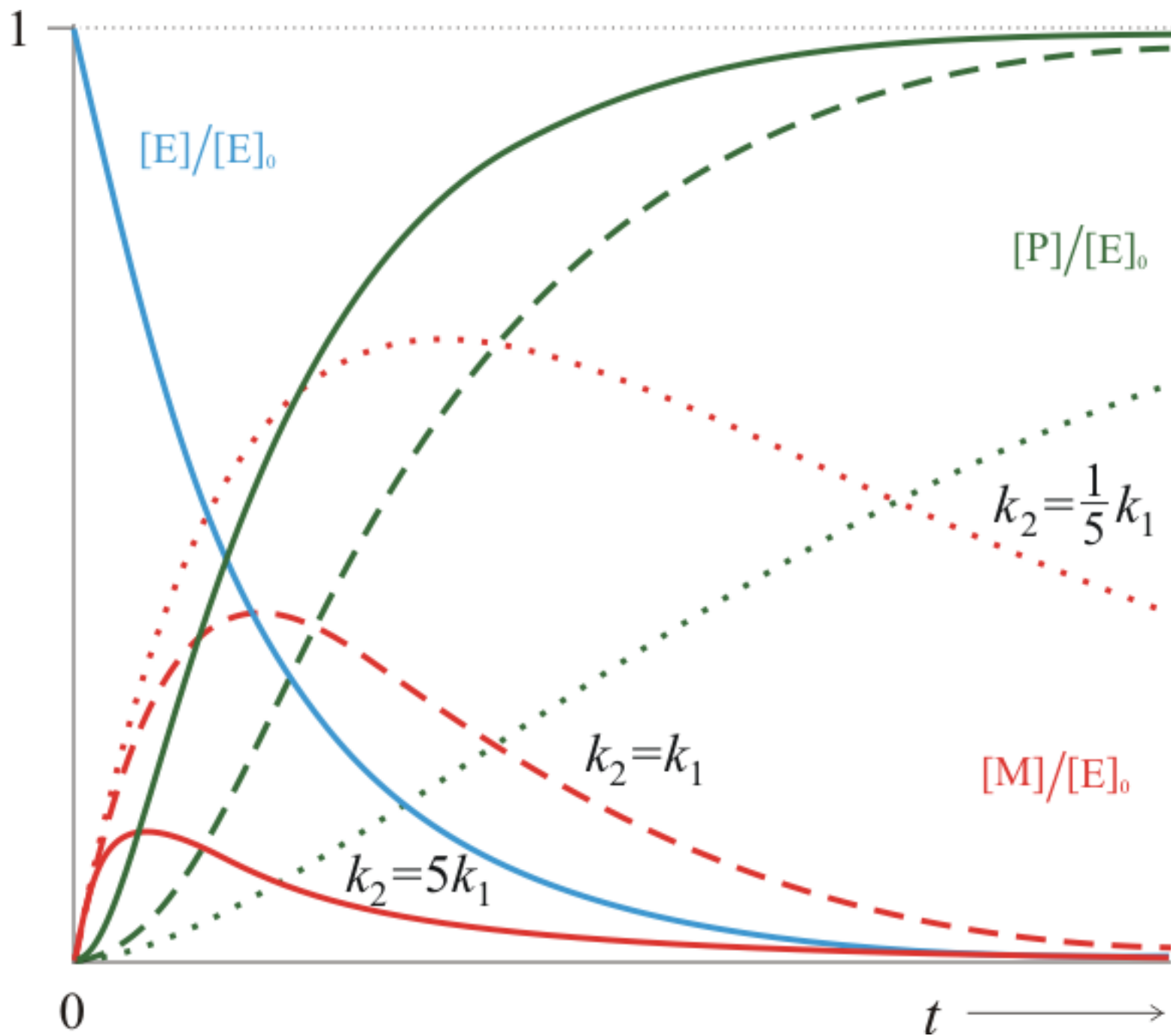
.....

$$(1): \quad [E] = [E]_0 \exp(-k_1 t) \rightarrow (2)$$

$$(2): \quad [M] = [E]_0 \frac{k_1}{k_2 - k_1} \{ \exp(-k_1 t) - \exp(-k_2 t) \} \rightarrow (3)$$

$$(3): \quad [P] = \frac{[E]_0}{k_2 - k_1} \{ 1 + k_1 \exp(-k_2 t) - k_2 \exp(-k_1 t) \}$$

maximum $[M] = [M]_{\max}$:

$$\frac{d[M]}{dt} = 0 = -[E]_0 \frac{k_1}{k_2 - k_1} \left\{ k_1 \exp(-k_1 t_{\max}) - k_2 \exp(-k_2 t_{\max}) \right\} \Rightarrow$$

$$\Rightarrow k_1 \exp(-k_1 t_{\max}) = k_2 \exp(-k_2 t_{\max}) \Rightarrow \ln \frac{k_1}{k_2} = (k_1 - k_2) t_{\max}$$

$$t_{\max} = \frac{\ln \frac{k_1}{k_2}}{k_1 - k_2};$$

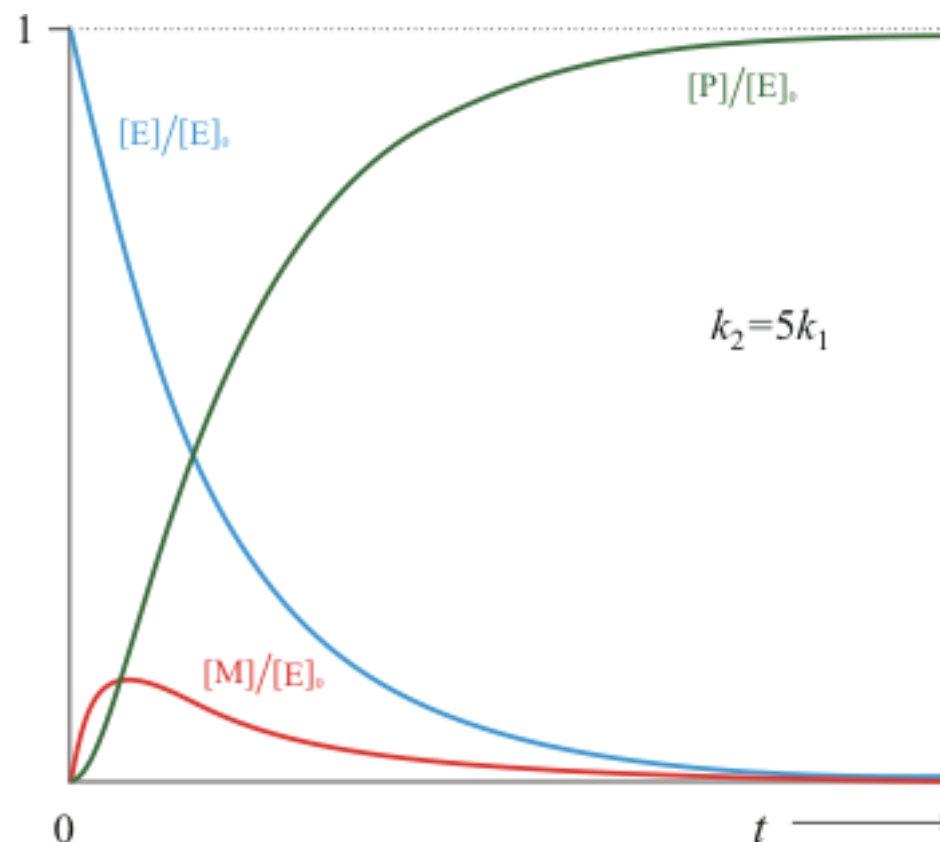
$$\lim_{k_1 \rightarrow k_2} t_{\max} = \frac{1}{k}$$

RYCHLOST URČUJÍCÍ KROK:

$$k_2 > k_1 \Rightarrow e^{-k_2 t} \ll e^{-k_1 t}, k_2 - k_1 \approx k_2$$

$$[P] \approx [E]_0 \left\{ 1 - \exp(-k_1 t) \right\}$$

$$k_1 > k_2 \Rightarrow \dots$$

PŘIBLÍŽENÍ STACIONÁRNÍHO STAVU (Bodensteinův princip)

náročnost analytického řešení soustavy diferenciálních rovnic prudce narůstá se složitostí mechanismu

po většinu reakční doby jsou koncentrace reaktivních meziproductů konstantní a nízké

$$\frac{d[M]}{dt} = k_1[E] - k_2[M], \quad [E] = [E]_0 \exp(-k_1 t), \quad [M] = [E]_0 \frac{k_1}{k_2 - k_1} \{ \exp(-k_1 t) - \exp(-k_2 t) \}$$

$$\frac{d[M]}{dt} = k_1 [E]_0 e^{-k_1 t} - k_2 [E]_0 \frac{k_1 (e^{-k_1 t} - e^{-k_2 t})}{k_2 - k_1} = [E]_0 \left\{ \frac{\cancel{k_1 k_2 e^{-k_1 t}} - k_1 k_1 e^{-k_1 t}}{k_2 - k_1} - \frac{\cancel{k_1 k_2 e^{-k_1 t}} - k_1 k_2 e^{-k_2 t}}{k_2 - k_1} \right\} =$$

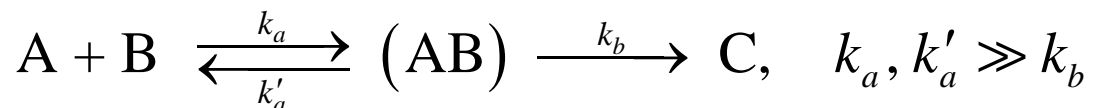
$$= k_1 [E]_0 \left\{ \frac{k_2 e^{-k_2 t} - k_1 e^{-k_1 t}}{k_2 - k_1} \right\} = k_1 [E]_0 \left\{ \frac{\frac{k_2 e^{-k_2 t}}{e^{-k_1 t}} - \frac{k_1 e^{-k_1 t}}{e^{-k_1 t}}}{k_2 - k_1} \right\} e^{-k_1 t} = k_1 [E]_0 \left\{ \frac{k_2 e^{(k_1 - k_2)t} - k_1}{k_2 - k_1} \right\} e^{-k_1 t};$$

pro $k_2 \gg k_1$ (rychlost určující krok $E \longrightarrow M$) a pro $t \gg 1/k_1$ ($k_1 t \gg 1$): $\boxed{\frac{d[M]}{dt} \approx 0}$

$\frac{d[M]}{dt} = k_1[E] - k_2[M] = 0$ ... diferenciální rovnice přejde na algebraický vztah: $[M] = \frac{k_1}{k_2}[E]$

PREEKVILIBRIUM

mobilní rovnováha před chemickou reakcí

$$K = \left\{ \frac{[(AB)]}{[A][B]} \right\}_{\text{ROV}} = \frac{k_a}{k'_a}; \quad \frac{d[(AB)]}{dt} = k_a [A][B] - k'_a [(AB)] - \underbrace{k_b [(AB)]}_{\text{zanedbáme}}$$

$$\frac{d[C]}{dt} = k_b [(AB)] = k_b K [A][B] = k [A][B]; \quad k = k_b K = \frac{k_a k_b}{k'_a}$$

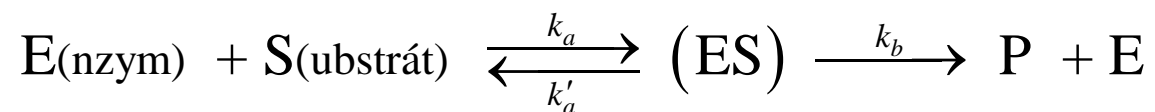
př: $2\text{NO} + \text{O}_2 \longrightarrow 2\text{NO}_2$ (experimentálně 3. řád, ale ne trimolekulární)

je-li předřazená rovnovážná reakce silně exotermní, může k s teplotou klesat

$$"E_a" < 0 \quad \dots \quad k \propto \exp(-E_a / RT) \times \exp(-\Delta_r H^\ominus / RT)$$

MICHAELIS - MENTENová

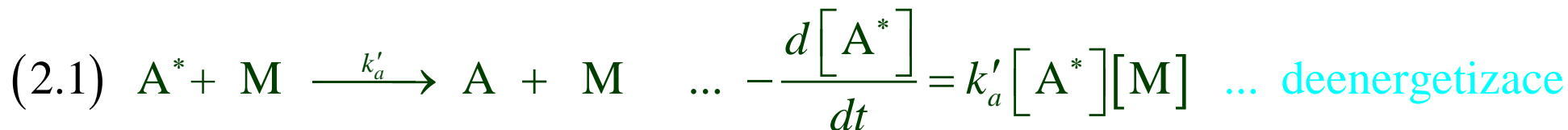
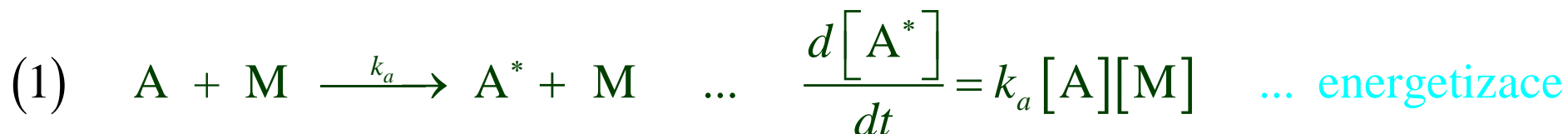
$$\text{Bodenstein: } \frac{d[(\text{ES})]}{dt} = 0 = k_a [\text{E}][\text{S}] - k'_a [(\text{ES})] - k_b [(\text{ES})]$$

MONOMOLEKULÁRNÍ REAKCE (g) (s inertním plynem M)

- v (g) vykazuje řada reakcí 1. řád ... (?) monomolekulární rychlost určující krok
- k energetizaci dochází bimolekulární srážkou ... 1. řád (?)

Lindenmannův - Hinshelwoodův mechanismus

$$\text{Bodnstein: } \frac{d[A^*]}{dt} = 0 = k_a [A][M] - k'_a [A^*][M] - k_b [A^*] \Rightarrow$$

$$\Rightarrow [A^*] = \frac{k_a [A][M]}{k_b + k'_a [M]} \quad \dots \quad \frac{d[P]}{dt} = \frac{k_a k_b [A][M]}{k_b + k'_a [M]}$$

$$\frac{d[P]}{dt} = \frac{k_a k_b [A][M]}{k_b + k'_a [M]}$$

vysoký p_M ... rychlost energetizace $>$ rychlost tvorby P

$$k'_a [A^*] [M] \gg k_b [A^*]$$

$$\frac{d[P]}{dt} = \frac{k_a k_b}{k'_a} [A] \quad \dots \quad \text{1. řád}$$

nízký p_M ... rychlost energetizace $<$ rychlost tvorby P

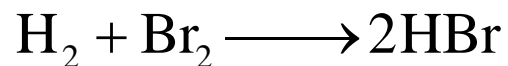
$$k'_a [A^*] [M] \ll k_b [A^*]$$

$$\frac{d[P]}{dt} = k_a [A][M] \quad \dots \quad \text{2. řád} \quad (\text{jako preekvilibrum})$$

ze znalosti mechanismu plyne rychlostní zákon

SLOŽITÁ REAKČNÍ SCHÉMATA

ŘETĚZOVÉ REAKCE

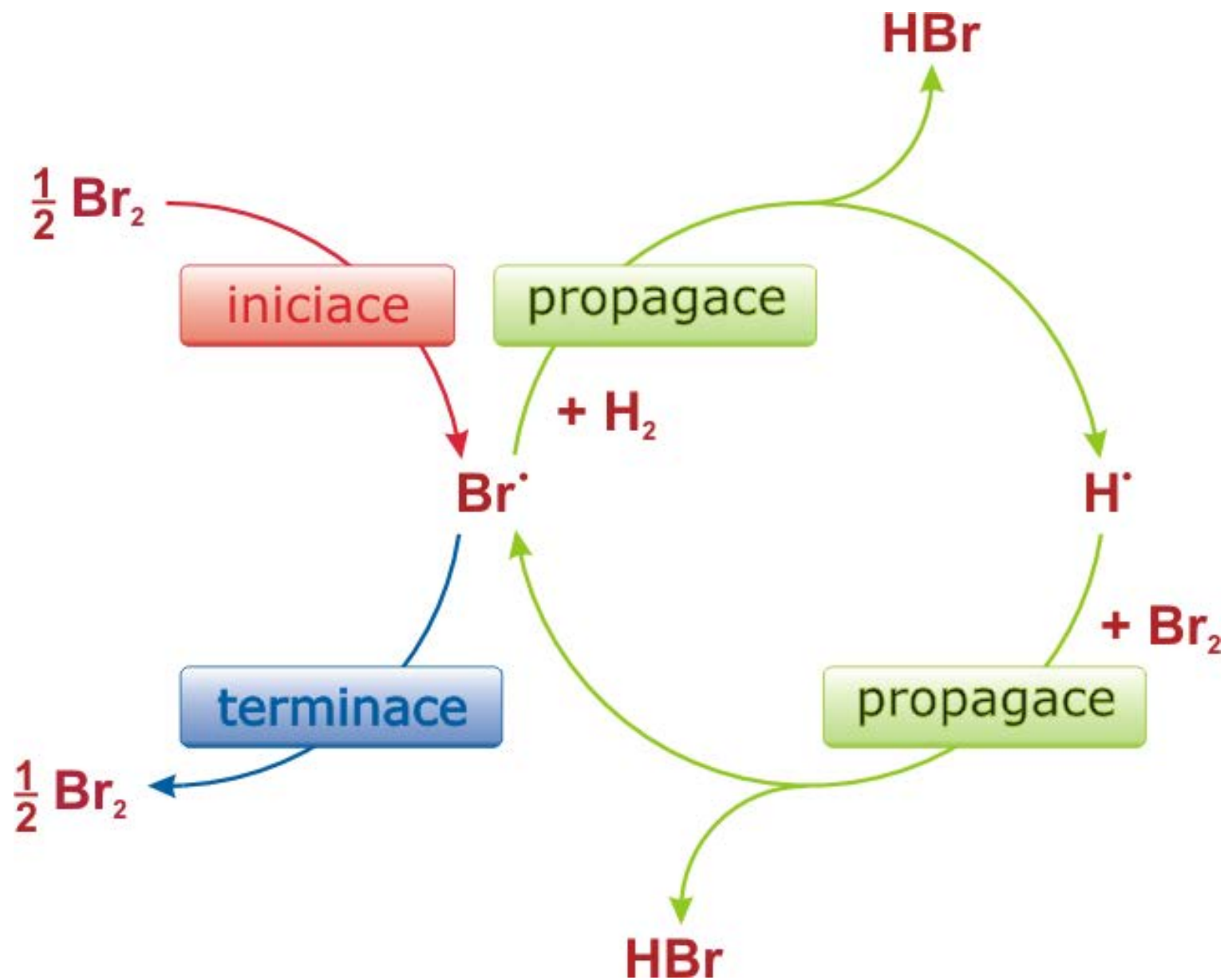

mechanismus:

$\text{Br}^\bullet$ a $\text{H}^\bullet$ nosiče (centra) řetězu

$$\frac{d[\text{HBr}]}{dt} = \frac{k[\text{H}_2][\text{Br}_2]^{3/2}}{[\text{Br}_2] + k'[\text{HBr}]}$$

FOTOCHEMICKÉ REAKCE

princip fotochemické ekvivalence

na jeden absorbovaný foton připadá

jedna excitovaná molekula (selhává u laserů)

kvantový výtěžek fotoreakce

$$\Phi = \frac{\text{počet spotřebovaných | vytvořených molekul}}{\text{počet absorbovaných fotonů}}$$

příklad:

pro produkci metylových radikálů z azometanu:

$$\Phi = 2$$

řetězové fotoreakce mohou mít $\Phi \gg 1$

KATALÝZA

pozitivní (negativní - inhibice); heterogenní | homogenní

fenomenologicky: zvýšení reakční rychlosti ... **jiný mechanismus**

katalýza nemění polohu rovnováhy

nekatalyzovaný rozklad H_2O_2 ... $E_a = 76 \text{ kJ mol}^{-1}$

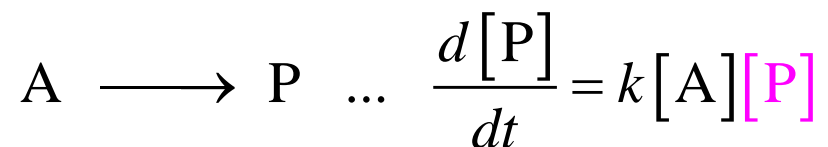
+ I^- ... $E_a = 57 \text{ kJ mol}^{-1}$ ... 2000 × rychlejší

sacharóza $\xrightarrow{\text{H}_2\text{O}/\text{H}^+}$ ... $E_a = 107 \text{ kJ mol}^{-1}$

sacharóza $\xrightarrow{\alpha\text{-glukosidáza}}$ ... $E_a = 36 \text{ kJ mol}^{-1}$ ... 10^{12} × rychlejší

AUTOKATALÝZA

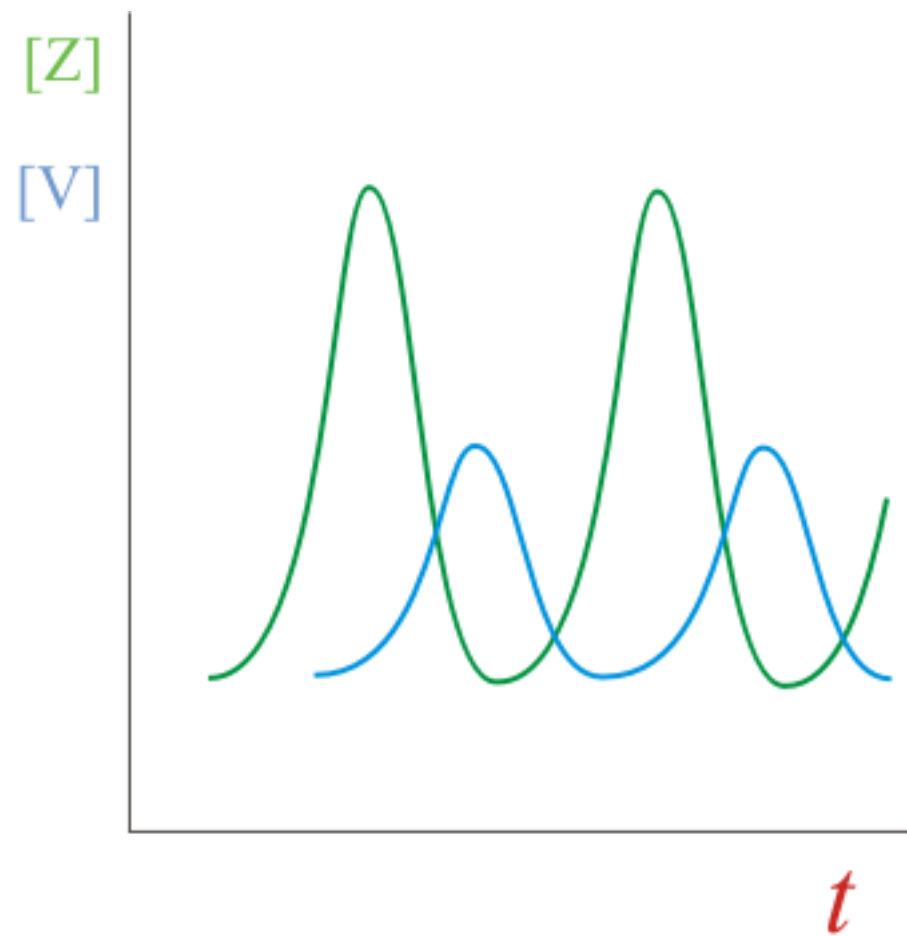
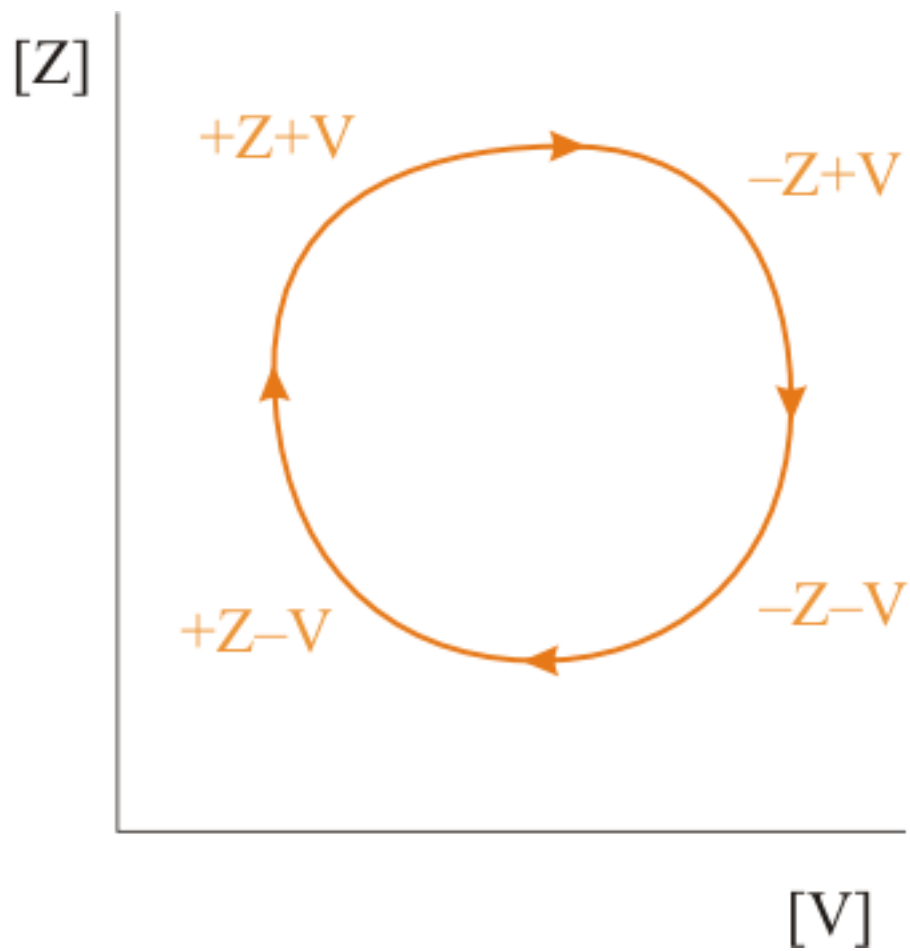
zvýšení reakční rychlosti způsobené produkty

autokatalýza je podmínkou chemických oscilací (v čase a/nebo prostoru)

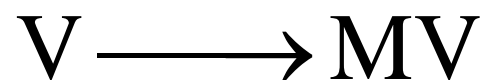
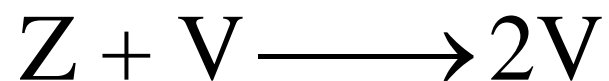
př : produkce ATP v glykolýza

(všechny metabolity oscilují se stejnou periodou a různými fázemi)

Lotka 1920

sumární reakce:

Brusselátor (Ilya Prigogine)

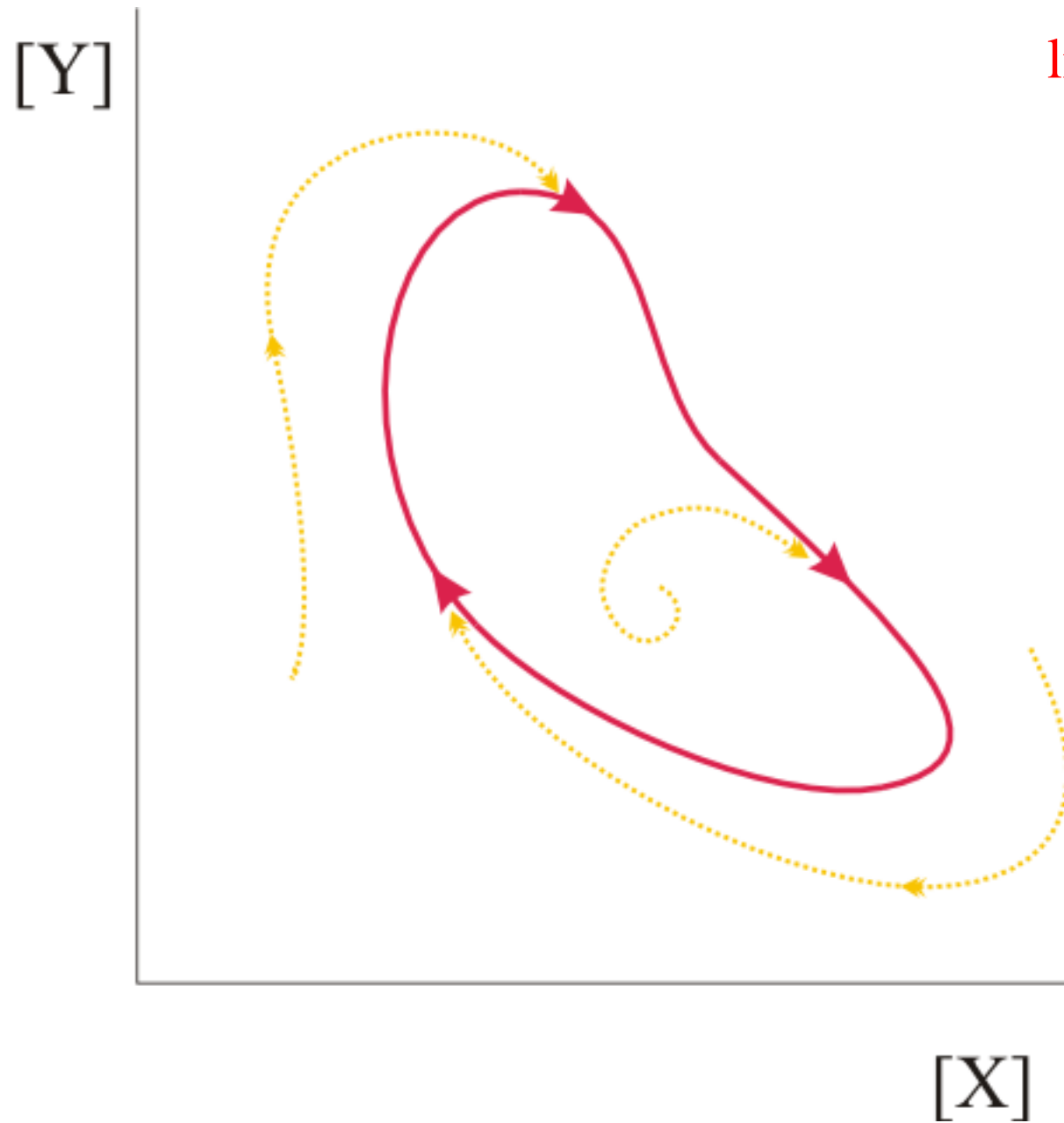

$[A]$, $[B]$ udržovány konstantní

... pseudostacionární stav

$[X]$, $[Y]$ proměnné

limitní cyklus ... nezávisí na $[X]_0$, $[Y]_0$

limitní cyklus

Oregonátor (Noyes)

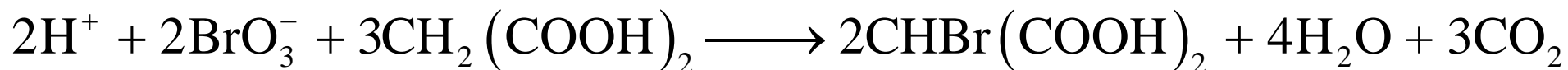
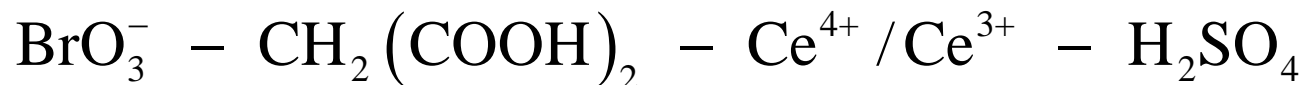
$[A], [B], [C], [D] \dots$ konstantní

X: HBrO_3 Y: Br^- Z: Ce^{4+}

Belousov - Žabotinsky (min. 18 kroků a 21 částic)

kyselina malonová v kyselém prostředí

osciluje: barva, redoxní potenciál, $[\text{Br}^-]$, ... jen meziprodukty

PODMÍNKY OSCILACÍ

- (1) reakce musí být **daleko od rovnováhy**
- (2) **autokatalytický krok** (nelinearita, zpětná vazba)
- (3) **bistabilita** ... $\frac{d[Z]}{d[V]}$ je malé $2 \times$ pro jednu hodnotu $[V]$

prostorové oscilace

(order out of chaos), **uspořádávání, strukturalizace**

Dum spiro, spero. → Dum oscillo, spero.

System (živý organismus) se může vymknout z působnosti strogých

a krušných zákonů termodynamiky, když opustí jejich království (blízko rovnováhy).

Je to však jen výlet, zpáteční jízdenka je v ceně :-)